

СОЦІАЛЬНИЙ КАПІТАЛ ЯК АКТУАЛЬНИЙ ЧИННИК АНТИКРИЗОВОГО РОЗВИТКУ ГОСПОДАРСЬКОЇ СИСТЕМИ

© 2016 КОЛОМІЄЦЬ Г. М., АЛІЄВА Е. І.

УДК 330.142:30.332.146.2

Коломієць Г. М., Алієва Е. І. Соціальний капітал як актуальний чинник антикризового розвитку господарської системи

Мета статті – на основі вивчення формування соціального капіталу обґрунтувати можливі кризи господарської системи. Показано, що важливе місце в досягненні сталого розвитку національної господарської системи займає соціальний капітал. В умовах криз надзвичайно загострюється необхідність зберегти довіру до економічних, фінансових і державних інституцій через соціальний капітал. Застосовуючи наукові розробки Д. Асемоглу і Дж. Робінсона, було поглиблено уявлення щодо змісту соціального капіталу на основі аналізу механізму його формування через економічні та політичні інститути, які, своєю чергою, можуть бути інклюзивними чи екстрактивними. Розглянуто стан соціального капіталу як передумови різновидів кризових станів господарської системи і шляхів їх подолання. Виокремлено шість типів криз як похідних від структури соціального капіталу.

Ключові слова: соціальний капітал, кризи господарської системи, інститути.

Рис.: 2. Бібл.: 11.

Коломієць Ганна Миколаївна – доктор економічних наук, професор, професор кафедри економічної теорії та економічних методів управління, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: idorcid.org

Алієва Ельвіра Ісретівна – аспірантка кафедри економічної теорії та економічних методів управління, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: el05.alieva@gmail.com

УДК 330.142:30.332.146.2

UDC 330.142:30.332.146.2

Коломиец А. Н. Алиева Э. И. Социальный капитал как актуальный фактор антикризисного развития хозяйственной системы

Цель статьи – на основе изучения формирования социального капитала обосновать возможные кризисы хозяйственной системы. Показано, что важное место в достижении устойчивого развития национальной хозяйственной системы занимает социальный капитал. В условиях кризисов чрезвычайно обостряется необходимость сохранить доверие к экономическим, финансовым и государственным институтам через социальный капитал. Применяя научные разработки Д. Асемоглу и Дж. Робинсона, было углублено представление о содержании социального капитала на основе анализа механизма его формирования через экономические и политические институты, которые, в свою очередь, могут быть инклюзивными или экстрактивными. Рассмотрено состояние социального капитала как предпосылки разновидностей кризисных состояний хозяйственной системы и путей их преодоления. Выделены шесть типов кризисов как производных от структуры социального капитала.

Ключевые слова: социальный капитал, кризисы хозяйственной системы, институты.

Рис.: 2. Библ.: 11.

Коломиец Анна Николаевна – доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры экономической теории и экономических методов управления, Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина (пл. Свободы, 4, Харьков, 61022, Украина)

E-mail: idorcid.org

Алиева Эльвира Исретовна – аспирантка кафедры экономической теории и экономических методов управления, Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина (пл. Свободы, 4, Харьков, 61022, Украина)

E-mail: el05.alieva@gmail.com

Kolomiets G. M., Aliieva E. I. The Social Capital as a Relevant Factor of Anti-Crisis Development of Economic System

The article is aimed at substantiating the possible crises of economic system on the basis of studying the formation of social capital. It has been displayed that the social capital holds an important place in achieving a sustainable development of the national economy. In conditions of crises, the need to maintain credibility towards the economic, financial and the State institutions through social capital is extremely exacerbated. Applying the scientific development by D. Acemoglu and J. Robinson, the authors have extended the understanding of content of the social capital based on an analysis of the mechanism for its formation through economic and political institutions, which in turn can be either inclusive or extractive. The status of the social capital as a prerequisite for varieties of the crisis conditions of economic system together with ways to overcome them have been considered. Six types of crises as derivatives from the structure of the social capital have been allocated.

Keywords: social capital, crises of economic system, institutions.

Fig.: 2. Bibl.: 11.

Kolomiets Ganna M. – D. Sc. (Economics), Professor, Professor of the Department of Economic Theory and Economic Methods of Management, V. N. Karazin Kharkiv National University (4 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: idorcid.org

Aliieva Elvira I. – Postgraduate Student of the Department of Economic Theory and Economic Methods of Management, V. N. Karazin Kharkiv National University (4 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: el05.alieva@gmail.com

Пошук шляхів виведення господарської системи на траєкторію сталого розвитку, подолання кризового стану є проблемою, яка не втрачає актуальності та перманентно утримує увагу не тільки вітчизняних, але й зарубіжних науковців і політиків.

Узагальнюються історичні практики подолання світових криз, традиційно дискутуються межі ефективності державного регулювання. Разом з тим усвідомлення якості суспільних відносин, зниження довіри,

трансформації структури соціального капіталу, як вагомого чинника, ще не знайшло відповідного місця в дослідженнях криз господарської системи [4; 6].

Дослідження виконане в межах планової науково-дослідної теми кафедри економічної теорії та економічних методів управління Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна «Актуальні траєкторії інформаційної економіки: імператив стійкої динаміки глобального господарства» (номер державної реєстрації 0114U000125).

Світова криза та її національні особливості актуалізували проблематику соціального капіталу в науковому середовищі. Так, криза довіри, екологічні проблеми, всеосяжна бідність, виклики, що стоять перед глобальною спільнотою, які останнім часом все більше загострюються, показали недосконалість вивчення шляхів подолання кризи, а також чинників її виникнення.

Мета статті – обґрунтувати, що кризи господарської системи є похідними від стану та структури соціального капіталу.

Соціальний капітал є об'єктом аналізу вже не перше десятиріччя і вивчається представниками багатьох суспільних наук. На даний час не існує остаточно сформованого та єдиного визначення соціального капіталу.

Окремі автори систематизують підходи стосовно процесів, які трактуються як «соціальний капітал» і виділяють такі.

Перший підхід акцентує увагу на довірі та пов'язаних з ним феноменах знайомства, визнання, толерантності.

Другий підхід – на соціальних зв'язках, контактах різного роду.

Третій – на соціальних структурах [3].

Як правило, погляди західних авторів стосовно соціального капіталу поділяють на дві групи. Перша група трактує соціальний капітал у вузькому сенсі слова, тобто як ті соціальні параметри (це, перш за все, довіра і знайомства в тій чи іншій мережі), які можуть бути використані для отримання додаткової комерційної (та іншої) вигоди. Друга група трактує його як феномен, що описує особливе коло відносин, в яких соціальний капітал виступає як суспільне благо [5].

Соціальний капітал можна поділити на три основні категорії:

- ✦ бондінговий – соціальний капітал, заснований на почутті спільної ідентичності;
- ✦ бріджинговий – соціальний капітал, який протягається за межі загального почуття ідентичності;
- ✦ об'єднаний – соціальний капітал, що об'єднує групу людей, які можуть знаходитися нижче по соціальних сходах [9].

На останньому Всесвітньому Економічному Форумі було акцентовано увагу на тому, що збільшення соціального капіталу може поліпшити загальне благо. Дискусії про суспільне благо і людську гідність зосереджуються головним чином на соціальних відносинах, людському та інтелектуальному капіталах і включають ключові питання про важливість і природу управління [9; 11].

Міжнародна інтегрована рада з повідомлень визначає соціальний капітал як інститути і відносини всередині та між спільнотами, групами зацікавлених сторін та інших мереж, а також можливість обміну інформацією для підвищення індивідуального і колективного добробуту.

Соціальний капітал включає в себе:

- ✦ загальні норми і загальні цінності поведінки;
- ✦ ключові відносини із зацікавленими сторонами, а також довіру і бажання брати участь в організаціях;

- ✦ нематеріальні активи, пов'язані з брендом і репутацією, що організація розробила [7].

Завдяки соціальному капіталу підтримується добробут суспільства і забезпечується стабільність розвитку. На нашу думку, саме через стан соціального капіталу можна виявити причини та фактори виникнення кризових явищ господарської системи.

Так, Світовий банк визначає соціальний капітал як інститути, відносини і норми, які формують, якісно і кількісно, соціальні взаємодії в суспільстві [10].

Поглибити розуміння соціального капіталу можна через аналіз механізму його формування за допомогою гіпотези Д. Асемоглу та Дж. Робінсона. У своїй роботі «Чому країни терплять невдачі: джерела влади, процвітання і бідності» вони відображають взаємозалежність і взаємодію політичних та економічних інститутів. Політичні інститути через розподіл влади формують економічні інститути. Ця взаємодія обумовлює функціонування економіки, тобто через співвідношення інститутів виникає синергетичний ефект дії соціального капіталу (рис. 1).

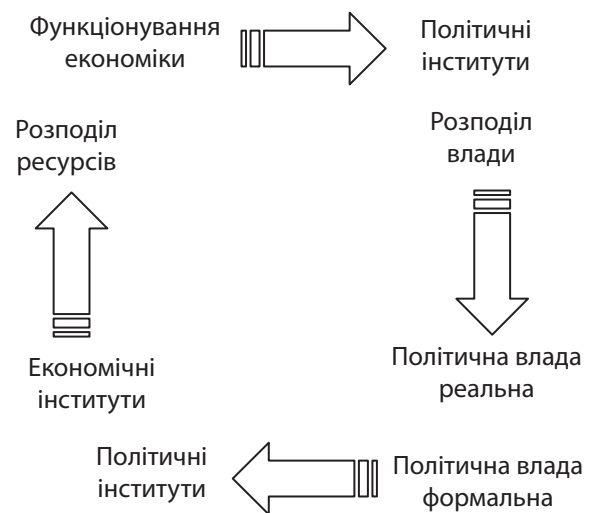


Рис. 1. Логіка формування соціального капіталу

Джерело: складено за [2].

Зміст соціального капіталу обумовлений якістю взаємовідносин, які виникають в результаті вибору формальних інститутів, що обумовлює потенціал розвитку господарської системи, заснований на синергії балансу формальних і неформальних інститутів у часі та просторі. Напрямок розвитку господарства будуть задавати політичні інститути через можливість формування інститутів економічних. Природу економічних і політичних інститутів Д. Асемоглу та Дж. Робінсон визначають станом цих інститутів. Так, на їхню думку, інститути можуть бути екстрактивними чи інклюзивними.

Екстрактивними інститутами Д. Асемоглу та Дж. Робінсон називають ті інститути, дія яких спрямована на пригнічення акторів, примус їх до праці неринковими методами, вилучення багатств і ресурсів в основному на користь владної еліти. Такі інститути мають держави з авторитарним чи тоталітарним устроєм, загалом вони властиві диктатурі. Екстрактивними вони є тому, що

створені для вилучення доходів і багатства однієї групи суспільства на користь іншої.

Інклюзивні інститути, на відміну від екстрактивних, навпаки, сприяють розростанню свобод акторів, ринковому обміну ресурсами. На думку зазначених авторів, інклюзивні економічні інститути створюють інклюзивні ринки, які не тільки дають людям економічну свободу, щоб знайти своє покликання в житті, для найкращого використання своїх талантів, а й забезпечують певний рівень сприятливості середовища, що дає їм можливість зробити це. Відповідно, при розвитку інклюзивних інститутів виникає демократія і громадянське суспільство [2].

Інклюзивні економічні інститути сприяють процвітанню, але для своєї стабільності потребують інклюзивних форм політичного устрою, які, своєю чергою, спираються на інклюзивну економіку. Екстрактивні економічні структури можуть на якийсь час забезпечувати швидке зростання національного виробництва, однак не в довготривалій перспективі.

Оцінка соціального капіталу має важливе значення для його дослідження. Велика частина того, що пов'язано із соціальним капіталом, існує в неявній формі, а це позбавляє дослідників можливості простого вимірювання. Довіра, участь в організаціях або голосування на виборах дають умовні показники соціального капіталу. Спроби виокремити ключові характеристики того, як люди взаємодіють і ставляться один до одного, наштовхуються на брак методів і показників для оцінки цього явища, а також достовірних джерел даних. Описати стан соціального капіталу на сучасному етапі досить складно.

Масштабні дослідження соціального капіталу проводяться інститутом Лєгатіум (*Legatium Institute*) в розрізі таких індикаторів:

- ✦ рівень довіри;
- ✦ масштаби пожертвувань;
- ✦ ступінь розвитку волонтерства;
- ✦ поширення практики допомоги стороннім особам;
- ✦ соціальна підтримка близьких;
- ✦ розвиток інституту шлюбу;

- ✦ релігійність;
- ✦ соціальна згуртованість і взаємодія в сім'ї та громаді [8].

Саме через соціальний капітал підтримуються взаємовідносини в суспільстві на основі довіри, взаємоповаги, врахування індивідами не тільки приватних, а й суспільних інтересів [5].

Якість соціального капіталу обумовлює ефективність і стабільність господарської системи.

За механізмом формування можна виділити декілька типів соціального капіталу, який обумовлює характер кризових явищ у господарській системі та логіку їх подолання (рис. 2).

Структура соціального капіталу продукує кризовий стан господарства різного виду, а зміна структури є умовою сталого розвитку господарської системи.

За думкою Д. Асеомглу та Дж. Робінсона, саме політичні інститути визначають, за якими правилами та нормами буде функціонувати господарство. Тобто стан економіки, за їхньою думкою, залежить від правлячої еліти. Політична влада має можливість вибору інститутів – екстрактивних чи інклюзивних, а стан соціального капіталу, своєю чергою, залежить від цього рішення. Високий рівень соціального капіталу буде приводити до сталого розвитку господарської системи, а низький рівень соціального капіталу призводить до криз [1].

Взаємодія економічних і політичних інститутів може створювати синергетичний ефект. Екстрактивні політичні інститути концентрують владу в руках еліти і не обмежують її в тому, як і на що ця влада може використовуватися. Своєю чергою, ця еліта конструює екстрактивні інститути, які дозволяють їй експлуатувати решту населення. Таким чином, екстрактивні економічні інститути природним чином виникають в умовах дії екстрактивних політичних інститутів. Насправді, перші не можуть вижити без других. Інклюзивні політичні інститути, розподіляючи владу серед широкого кола осіб, будуть неминуче руйнувати основу таких економічних інститутів, які підтримують обмежений доступ до ресурсів більшості населення, створюють бар'єри для входу нових гравців на ринок і в цілому обмежують коло бенефіціарів вузьким колом владних еліт.

Політичні інститути \ Економічні інститути		Інклюзивні	Екстрактивні
		Інклюзивні	Екстрактивні
Інклюзивні		Кризи як творче руйнування	Відтермінована криза
Екстрактивні	<i>Ренто-орієнтовані</i>	Періодична криза перешкод розвитку	Перманентна безнадійна криза
	<i>Розвитко-орієнтовані</i>	Криза високоімовірних перетворень	Перманентна криза низькоімовірних перетворень

Рис. 2. Класифікація господарських криз як похідних структур соціального капіталу

Джерело: авторська розробка.

При екстрактивних політичних інститутах та екстрактивних ренто орієнтованих економічних інститутах економіка буде знаходитися у стані стагнації. Країни, в яких діють екстрактивні економічні інститути, що спираються на політичні інститути, які гальмують (або зовсім зупиняють) економічне зростання, рано чи пізно зазнають краху і гинуть. За екстрактивних розвиткоорієнтованих економічних інститутах криза має характер низькоїмовірних перетворень.

Але при екстрактивних політичних інститутах все ж таки можуть створюватися інклюзивні економічні інститути. Є два різних механізми, що хоча і доповнюють один одного, але ведуть до економічного зростання при екстрактивних інститутах.

По-перше, еліта може направити ресурси у високопродуктивні сектори економіки, які вона контролює.

По-друге, економічне зростання може початися в тому випадку, якщо інклюзивні інститути, хоча б частково, виникають в умовах екстрактивних політичних інститутів. Багато країн з екстрактивними політичними інститутами ніколи не зважались вибудувати інклюзивні економічні інститути, оскільки еліті загрожує процес творчого руйнування. Однак ступінь зосередження влади в одних руках змінюється від країни до країни. У деяких країнах позиції еліти настільки міцні, що вона може наважитися почати розбудову інклюзивних економічних інститутів, оскільки впевнена, що навіть це не загрожуватиме її політичній владі. В інших випадках режим з екстрактивними політичними інститутами може успадкувати інклюзивні економічні інститути від попередника і прийняти рішення не змінювати їх, принаймні до деякого часу.

Д. Асемоглу звертає увагу на те, що при інклюзивних політичних інститутах економічні інститути стають також більш інклюзивними. Але все ж таки екстрактивні економічні інститути при співвідношенні з інклюзивними будуть призводити до криз втрачених можливостей. Тобто ці кризи стають не основою позитивних перетворень, а перешкоджають подальшому розвитку національного господарства.

Економічне зростання і технологічні інновації створюються в результаті процесу, який економіст Дж. Шумпетер називав «творчим руйнуванням» [1]. У ході цього процесу старі технології замінюються новими; нові сектори економіки залучають ресурси за рахунок старих; нові компанії витісняють визнаних раніше лідерів. Нові технології роблять старе обладнання і відповідні професійні навички непотрібними. Таким чином, інклюзивні інститути та економічне зростання, який вони підганяють, породжують як переможців, так і переможених як серед економічних, так і серед політичних гравців. Цей процес можливий лише при інклюзивних політичних та економічних інститутах.

Загалом кризи можуть бути класифіковані на основі аналізу вибору і співвідношення формальних екстрактивних та інклюзивних, рентоорієнтованих і розвиткоорієнтованих інститутів таким чином:

- ✦ відтермінована криза – виникає при екстрактивних політичних інститутах та інклюзивних економічних.

- ✦ перманентна криза-стагнація.

Своєю чергою, ці кризи можуть бути двох типів:

- перманентна безнадійна криза, при екстрактивних політичних та рентоорієнтованих економічних інститутах

- перманентна криза низькоїмовірних перетворень, при якій також діють екстрактивні політичні та економічні інститути, але економічні інститути тяжіють до розвиткоорієнтованих.

- ✦ криза можливостей, що втрачаються.

Вона також може бути трьох типів:

- криза високоїмовірних перетворень з екстрактивними економічними інститутами, які, втім, є розвиткоорієнтованими;

- періодична криза перешкод розвитку, при якій діють екстрактивні рентоорієнтовані економічні інститути.

- ✦ криза як творче руйнування – виникає при інклюзивних економічних та політичних інститутах.

Таким чином, якість структури соціального капіталу, яка визначається співвідношенням екстрактивних та інклюзивних політичних і економічних інститутів, обумовлює розвиток національної господарської системи. Тобто він залежить від того, чи на власні національні цінності спираються владні еліти чи ні, якою мірою це відображає спрямованість на сучасний національний розвиток, а також чи поділяються ці цінності та цілі іншими соціальними групами і наскільки адекватно вони закріплюються у формальних інститутах.

ВИСНОВКИ

Соціальний капітал – це складний феномен, що є недостатньо вивченим. Але за останні роки зростає розуміння, що саме стан соціального капіталу впливає на майбутній господарський розвиток держави.

Кризи господарської системи і перешкоди її сталого розвитку – похідні від структури соціального капіталу. Класифікація криз має практичне значення, оскільки обумовлює необхідність проектування господарських реформ для забезпечення сталого розвитку кожної господарської системи й обґрунтовує недоцільність копіювання та експорту навіть вдалих реформаторських практик. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Асемоглу Д., Робинсон Дж. Экономические истоки диктатуры и демократии. Москва: Изд. Дом Высшей Школы Экономики, 2015. 512 с.

2. Асемоглу Д., Дж. А. Робинсон. Почему одни страны богатые, а другие бедные. Происхождение власти, процветания и нищеты/пер. с англ. Д. Литвинова, П. Миронова, С. Сановича. Москва: Издательство «АСТ», 2015. 575 с.

3. Бузгалин А. В. Социальный капитал: клей, обеспечивающий устойчивость позднего капитализма или гексоген в его основании? *Общественные науки и современность*. 2011. № 3. С. 147–161.

4. Мау В. А. Кризисы и уроки. Экономика России в эпоху турбулентности. Москва: Изд-во Института Гайдара, 2016. 488 с.

5. Татарко А. Н., Лебедева Н. М. Социальный капитал: теория и психологические исследования: монография. Москва: РУДН, 2009. 233 с.

6. Эйхенгрин Б. Зеркальная галерея. Великая депрессия, Великая рецессия, усвоенные и неусвоенные уроки истории. Москва: Изд-во Института Гайдара, 2016. 696 с.

7. The International <IR> Framework // Integrated Reporting. 2008. URL: <http://integratedreporting.org/wp-content/uploads/2013/12/13-12-08-THE-INTERNATIONAL-IR-FRAMEWORK-2-1.pdf>

8. The Legatum Prosperity Index™. 2015. URL: http://media.prosperity.com/2015/pdf/publications/PI2015Brochure_WEB.pdf

9. Values and the Fourth Industrial Revolution Connecting the Dots Between Value, Values, Profit and Purpose. Global Agenda Council on Values (2014–2016) // World Economic Forum. URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_Values_and_the_Fourth_Industrial_Revolution_WHITEPAPER.pdf

10. World Development Report // The World Bank. Washington, D. C. 2003. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/286321468147836246/pdf/247110REPLACEM01C0Overview0WDR02003.pdf>

11. World Economic Outlook. October 2016 // International Monetary Fund. 2016. URL: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2016/02/pdf/text.pdf>

REFERENCES

Asemoglu, D., and Robinson, Dzh. *Ekonomicheskiye istoki diktatury i demokratii* [Economic origins of dictatorship and democracy]. Moscow: ID Vyshey Shkoly Ekonomiki, 2015.

Asemoglu, D., and Robinson, Dzh. A. *Pochemu odni strany bogatyye, a drugiye bednyye. Proiskhozhdeniye vlasti, protsvetaniya i*

nishchety [Why are some countries rich and others poor. The origins of power, prosperity and poverty]. Moscow: Izd-vo «AST», 2015.

Buzgalin, A. V. "Sotsialnyy kapital: kley, obespechivayushchiy ustoychivost pozdnego kapitalizma ili geksozen v yego osnovanii?" [Social capital: the glue that ensures the stability of late capitalism or RDX at its base?]. *Obshchestvennyye nauki i sovremennost*, no. 3 (2011): 147-161.

Eykhengrin, B. *Zerkalnaya galereya. Velikaya depressiya, Velikaya retsessiya, usvoyennyye i neusvoyennyye uroki istorii* [Mirror gallery. The great depression, the Great recession digested and undigested history lessons]. Moscow: Izd-vo Instituta Gaydara, 2016.

Mau, V. A. *Krizisy i uroki. Ekonomika Rossii v epokhu turbulentnosti* [The crises and lessons. Russia's economy in an era of turbulence]. Moscow: Izd-vo Instituta Gaydara, 2016.

Tatarko, A. N., and Lebedeva, N. M. *Sotsialnyy kapital: teoriya i psikhologicheskiye issledovaniya* [Social capital: theory and psychological research]. Moscow: RUDN, 2009.

"The International <IR> Framework". Integrated Reporting. <http://integratedreporting.org/wp-content/uploads/2013/12/13-12-08-THE-INTERNATIONAL-IR-FRAMEWORK-2-1.pdf>

"The Legatum Prosperity Index™. 2015". http://media.prosperity.com/2015/pdf/publications/PI2015Brochure_WEB.pdf

"Values and the Fourth Industrial Revolution Connecting the Dots Between Value, Values, Profit and Purpose. Global Agenda Council on Values (2014-2016)" World Economic Forum. http://www3.weforum.org/docs/WEF_Values_and_the_Fourth_Industrial_Revolution_WHITEPAPER.pdf

"World Development Report" The World Bank. <http://documents.worldbank.org/curated/en/286321468147836246/pdf/247110REPLACEM01C0Overview0WDR02003.pdf>

"World Economic Outlook. October 2016". International Monetary Fund. <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2016/02/pdf/text.pdf>